

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

PUDUNGWANA 2017

MATSHWAO: 70

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 10.

DITAELO HO MOHLAHLOBUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO TSE THARO, e leng:

KAROLO YA A: Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C: Dibopeho tsa puo le ditlwaelo tsa tshebediso ya puo	(30)
2. Bala ditaelo TSOHLE ka hloko.
3. Araba dipotso TSOHLE.
4. Qala KAROLO E NNGWE le E NNGWE leqepheng LE LETJHA.
5. Seha mola qetellong ya KAROLO E NNGWE le E NNGWE.
6. Nomora dikarabo tsa hao jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
7. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
8. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
9. O eletswa ho sebedisa nako ya hao ka mokgwa ona:

KAROLO YA A: Metsotso e 50	
KAROLO YA B: Metsotso e 30	
KAROLO YA C: Metsotso e 40	
10. Ngola ka mongolo o makgethe mme o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

Potsong ena o nehilwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala tema e nngwe le e nngwe ka hloko o nto araba dipotso tsohle tse hlahang tlasa tema ka nngwe.

Bala tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

TEMA YA A**LENYALO LA SESOTHO**

- 1 Mehlang ya bohloholo, ha mohlankana a ne a batla ho nyala, o ne a raha moritshwana; o bulela dikgomo e sa le ka matjeke hore di ye naheng di eso ka di hangwa. Ha batswadi ba lemoha sena, eba ba dula fatshe le yena ho utlwa hore na e ka ba ho teng morwetsana eo a seng a kgahlilwe ke yena. Ha a le siyo, baholo ba ne tswa letsholo la ho ya mo tsomela sekgametsi. Ha ho se ho hlakile hore morwetsana ya tla nyalwa ke ofe, eba ho rahwa lenqosa le ile ho tsebisana ba habo morwetsana hore ba tla fumana baeti ka tsatsi le itseng. Mehlang ya morao tjena, ho se ho romelwa habo morwetsana lengolo le ba tsebisang ka morero ona. 5
- 2 Ha letsatsi le rerilweng le fihla, ho tla tswa baromuwa ba tla ya ho emela lelapa dipuisanong. Ka Sesotho mme wa mohlankana ha a be teng mererong ena. Ho tsamaya ntata mohlankana, rangwanae, malomae, rakgadiae le nkgonwae, setswala ntatae. Bontate ke bona ba ile ho buisana ka taba tsa bohadi, bomme mosebetsi wa bona ke ho ya beha ngwetsi ya bona leihlo le ho lekola hore o tswa lapeng le jwang. Ha baeti ba se ba amohetswe ba a itlhalosa; ba tsebisana lelapa sepheo sa leeto la bona – ho tla kopa mohope wa metsi. 10 15
- 3 Letsatsing leno ha ho tse kaalo tse tla qoqwa ntle feela le hore ba habo morwetsana ha ba se ba utlwile hore baeti ba tlile ka dife, ba nnetefatse taba eo ho moradi wa bona. Morwetsana o a bitswa mme a botswe ka mohlankana eo. Se lebelletsweng ke hore a dumele kapa a hane hore o tseba mohlankana eo. Ha a ka re tjhe ha a mo tsebe, ho tla qhalanwa kaha morero o tla be o nyopile. Athe ha a dumela e ba o tla lokollwa hore a ikele. Jwale ho tla kenwa mokgahlelong wa bobedi wa ditaba. 20
- 4 Ha ngwanana a mo dumetse, eba ba habo mohlankana ba tla boela ba kgutle ka morero wa ho tla thethesa bohadi, kapa ba hle ba kope hore bohadi bo thetheswe hang ka yona nako eo. Ho thethesa bohadi ke ketso ya ho ntsha dikgomo tsa bohadi. Bohadi bo thetheswa ka mekgwa e fapaneng ho latela meetlo le merabe ka ho fapana. Malapa a mang, a nka meetlo ya merabe e meng ya ho batla hore ho ntshuwe pulamolomo pele ditaba di buuwa. Empa bonneteng pulamolomo ha se moetlo wa Basotho. 25
- 5 Baromuwa jwale ba tla kopa ho tseba hore na sekepele ke bokae. Sekepele ke palo ya dikgomo tsa bohadi tseo ba habo morwetsana ba di batlang bakeng sa moradi wa bona. Ha ba se ba hlaketswe, e ba jwale dipuisano di tswela pele mme ba ngangisane ka palo ya dikgomo ho fihlela ba utlwana. Ha ho se ho dumellanwe ka palo ya dikgomo, ho kenwa mererong wa lenyalo. Baromuwa ba hlahisa dikgomo tse tsamayang tseo ba tlileng le tsona. 30 35

- 6 Ha ba sa phetha hlooho¹, ba beha letsatsi le leng la ho tla tswela pele. Ka morao ho dipuisano, ba habo morwetsana ba qata ka lehlwele², ebe baromuwa ba tlotswa ka mafura a nku e hlajuweng e le sesupo sa hore ditaba tsa bona di ananetswe. Ka morao ho mona e ba baromuwa ba tla phomosetswa ke bomme le ngwetsi ya bona. Ena ke nako eo ka yona malapa ka bobedi a tlang ho tsebana ha ho ntse ho jewa mme ho qoqwa. Baromuwa bana ba phethang morero wa ho thethesa bohadi ba bitswa masupatsela. 40
- 7 Ha baromuwa ba se ba tsamaya, ba fuwa dimpho tse kang mafiolo, mehope, meseme, letjhoba le tse ding e le sesupo sa katleho ya bona. Ho tloha letsatsing leo bohadi bo thethesitsweng ka lona, mokgwenyana o amohelohile hore a ka tihakela boheweng, empa ngwetsi e ke ke ya kena bohadi ho fihlela e iswa teng ka molao. Ho tloha mona malapa ka bobedi a tla buisana hore na ngwetsi e tlišwa neng bohadi, mme ba be ba etse diqeto mabapi le ho etsa mokete wa lenyalo kapa ngwetsi e tlišwe ntle le mokete bohadi. 45
- 8 Mohla ngwetsi e tlišwang bohadi, e tla fihla thapama, mme e felehetswa ke thaka tsa yona le baholo ba leloko. Ha ngwetsi e felehetswa ho ka binwa dipina tsa monyanyako. Bomme ba apara dishweshwe, ba rwala dituku kapa mekorotlo³. Bontate ba apara dikobo mme ba rwala mekorotlo dihloohong, ba tshwara melamu matsohong. 50
- 9 Ngwetsi e ya phahlelwa ha e felehetswa, e leng ho fuwa dintho tsohle tseo e tlang ho di hloka ho iqalla motse o motjha. Dintho tsena di tla kenyeletsa disebediswa tse kang dikgaba, dijana, mabekere, dinkgo, dikobo, mafiolo, meseme jwalojwalo. Sena se etsetswa hore ha a fihla bohadi a se ke a kopa disebediswa tsa mosadi e mong. Ngwetsi e a theolelwa, e leng ho apeswa diaparo tsa bohadi, e hlabelewe nku ya ho ananelwa, e fuwe kwae ho e tlwaetsa lelapa ka hore e tle e tsebe ho ja dijo tsa lapeng e ntano rehwa lebitso. Ka morao ho tsena tsohle ngwetsi e a felehetswa ho ya kga metsi sedibeng ebe ho a qhalanwa. 55 60

1 ho phetha hlooho > ho lefa palo e itseng ya dikgomo tsa bohadi

2 ba qata ka lehlwele>ho hlaba phoofolo

3 mekorotlo > dikatiba tsa Sesotho tse entsweng ka jwang

[E qotsitswe le ho lokisetwa tlhahlobo ho tswa ho *Wikipedia*, e utullotsweng ka la 2 Mmesa 2017]

- 1.1 Ho raha moritshwana' ha mohlankana e ne e le sesupo sa eng mehleng eo ya bohoholo? (1)
- 1.2 Ke eng eo batswadi ba neng ba e etsa maemong ao ho ona mohlankana a neng a raha moritshwana empa a se na kgarebe eo a bonyang le yona? (1)
- 1.3 Ke eng e hlokolosi seo bomme ba tsamayang le banna ba ileng ho kopa mohope wa metsi ba lokelang ho kgutla le sona? (2)
- 1.4 Tadima SERATSWANA SA 2
- Bolela ntho ya pele eo 'baeti' ba ileng ho kopa mohope wa metsi ba e etsang hoba ba amohelwe lelapeng leo ba le etetseng. (2)

1.5 Tadima SERATSWANA SA 2

Qolla lebitso temeng le supang hore ba habo mme wa mohlankana ba kenyeleditswe palong ya baromuwa ba yang ho kopela mohlankana mohope wa metsi. (1)

1.6 Tsela eo ba habo mohlankana ba neng ba tsebisa ba habo morwetsana ka maikemisetso a ho ba etela ha ba ile ho kopa mohope wa metsi, e fapana jwang le tsela eo hoo ho etswang ka yona moraorao tjee? (1)

1.7 Moetlo oo wa 'pulamolomo' o bolela eng ho ya ka kutlwisiso ya hao ya ditaba tsa tema ee? Hlalosa ka polelo e le nngwe. (2)

1.8 Tadima SERATSWANA SA 7

Ditaba tse hlahang seratswaneng see di bontsha leeme pakeng tsa bong bo fapaneng ka tsela e jwang? (2)

1.9 Kgetha karabo e nepahetseng ho tsena tse latelang. Ngola feela tlhaku (A–D) e bapileng le karabo eo o e kgethang.

Ha ho thwe 'ngwetsi e jeswa kwae' ho bolelwa hore ngwetsi e ... bohadi.

- A bontshwa nku ya ho e amohela
- B a apeswa ho e amohela
- C hlabelwa kgutshwane ho e amohela
- D tsubiswa kwae ho e amohela (1)

1.10 Baromuwa ba neng ba ile ho kopa mohope wa metsi ba bonwa ka eng hore ba tsamaile hantle moo ba neng ba etetse teng ha ba fihla hae? (2)

1.11 Tadima SERATSWANA SA 8

Ke eng se re bontshang hore lenyalo ke ntho ya setjhaba, ha se ntho ya motho a le mong kapa ba babedi? (1)

1.12 Moetlo wa ho phahlela ngwetsi ha e iswa bohadi o molemo ka tsela efe? (2)

1.13 Tadima SERATSWANA SA 8

Hobaneng ha mongodi a sebedisitse lentswe 'bomme' a sa re basadi moleng wa 52? (2)

TEMA YA B

Boha tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

Alilililili! Ngwetsi ya
Maswati! Moradi wa
Bataung! Seilatsatsi
wa tshomomg
sebele!

[Setshwantsho se qotsitswe, sa fetolelwa le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa ho Google]

- 1.14 Ho bolelwang ha ho thwe monyaduwa ke seilatsatsi wa tshomong? (1)
- 1.15 Seshoba sa dipalesa se tshwerweng ke monyaduwa ke letshwao la eng kamanong ya batho ba babedi? (1)
- 1.16 Ke maikutlo afe a iponahatsang sefahlehong sa monyaduwa eo? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 1.17 Na lenyalo la banyalani ba merabe e mmedi e fapaneng le lokela ho ananelwa kapa le se ke la ananelwa setjhabeng? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 1.18 Ha o bapisa ditaba tsa TEMA YA A le TEMA YA B, ke eng e bontshang phapano dipakeng tsa tsona? (2)
- 1.19 Ntle le mantswe a buuwang ke mme ya bonahalang boitshetlehong ba setshwantsho, ke eng hape e re bolellang hore mme eo o thabile? Tshehetsa karabo ya hao. (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema ena e latelang, ebe o di kgutsufatsa ka mantswe a hao, o ngola ka seratswana se momahaneng moo o totobatsang mehopolo E SUPILENG ya sehlooho eo moetapele wa nnete a lokelang ho e ela hloko le ho e kenya tshebetsong ha a etella pele batho ba bang mosebetsing.

ELA HLOKO:

O lebeleletswe ho etsa tse latelang:

1. Kgutsufatso e be ya mantswe a sa feteng 90.
2. E be mehopolo E SUPILENG ya sehlooho.
3. Ngola ka mokgwa wa seratswana se momahaneng mme o sebedise mantswe a hao.
4. Bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.

TEMA YA C**BOETAPELE BA NNETE**

Mosebetsing ho na le maemo a tsitsipano a renang pakeng tsa basebetsi le baetapele ba bona. Ka nako tse ding basebetsi ba tletleba ka baetapele ba sa ba tshwareng ka ho lekana mosebetsing mme seo se lebisana moo ho bang le diphapang dipakeng tsa basebetsi. Moo batho ba sebetsang ba le bangata, ha ba tshwane ka maikutlo le kamoo ba bonang dintho kateng. Ke kahoo ho hlokehang moetapele ya tlang ho etella pele yona mehlape ena e sa tshwaneng. Dintlha tse latelang ka boetapele ba sebele di ka thusa ho tlisa kgotso mosebetsing.

Moetapele o lokela ho hopotsa basebetsi melao e laolang tshebetso ya bona. Ke boikarabelo ba moetapele ho beha leseding bao a ba eteleletseng pele ka boitshwaro bo amohelehang le bo kgesehang mosebetsing. Hape moetapele o lokela ho sebedisana le bao a ba okametseng ka tlhomphe hore e mong le e mong a ikutlwe a amohelehile.

Moo ho nang le qwaketsano e ipatileng, a se itshunye ho fihlela beng ba yona ba e tlisa ho yena ka bobona. Ha ho hlaha qabang e totobetseng e lebisang moo batho ba ka tshwaranang ka matsoho, o lokela ho ahlola qwaketsano eo a sa kgethe nku ka pere. A mamedisise dintlha mahlakoreng ka bobedi, ebe o tla ka leano le ka lokisang maemo ao a sa jeseng ditheohelang. A se ke a tatela ho tlaleha taba eo ho ba ka sehloohong a eso leke ho fumana tharollo ka boyena.

Haeba ho na le seo a lokelang ho se tsebisa basebetsi, a ikopanye le bona ho ba hlalose tsa seo. A ka etsa hoo ka ho ba balla mangolo a potolohang kapa dimemorandamo tsa kahare. Moetapele o lokela ho thoholetsa basebetsi ba ipabotseng mosebetsing wa bona ho etsa bonnete ba hore ba ba le morolo mosebetsing wa bona. Ntlha ya ho qetela ke hore ha moetapele a entse phoso, a amohele ha a hlokomediswa mme a kope tshwarelo. Hona ho ka ruta basebetsi bao a ikarabellang ho bona ho elellwa hore ho kopa tshwarelo ha se ho ithehola maamong, empa e le maemo a matle a phedisano.

[E qotsitswe, ya fetolelwa le ho lokisetwa tlhahlobo ho tswa makasineng wa *Jet Club*, Phupjane 2015:97–98]

KAROLO YA C: DIBOPEHO TSA PUO LE DITLWAELO TSA TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3: PAPATSO**

Bala le ho boha papatso ena e latelang ebe o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA D

Oxbridge Academy

ITHUTE O LE LAPENG
O boloke tjhelete!

Thuto ya boleng bo hodimo.

- Ntshetsa pele maemo a hao a thuto.
- Ingodise nako e nngwe le e nngwe.
- Ditefello ke tse tlase ka kgwedi.

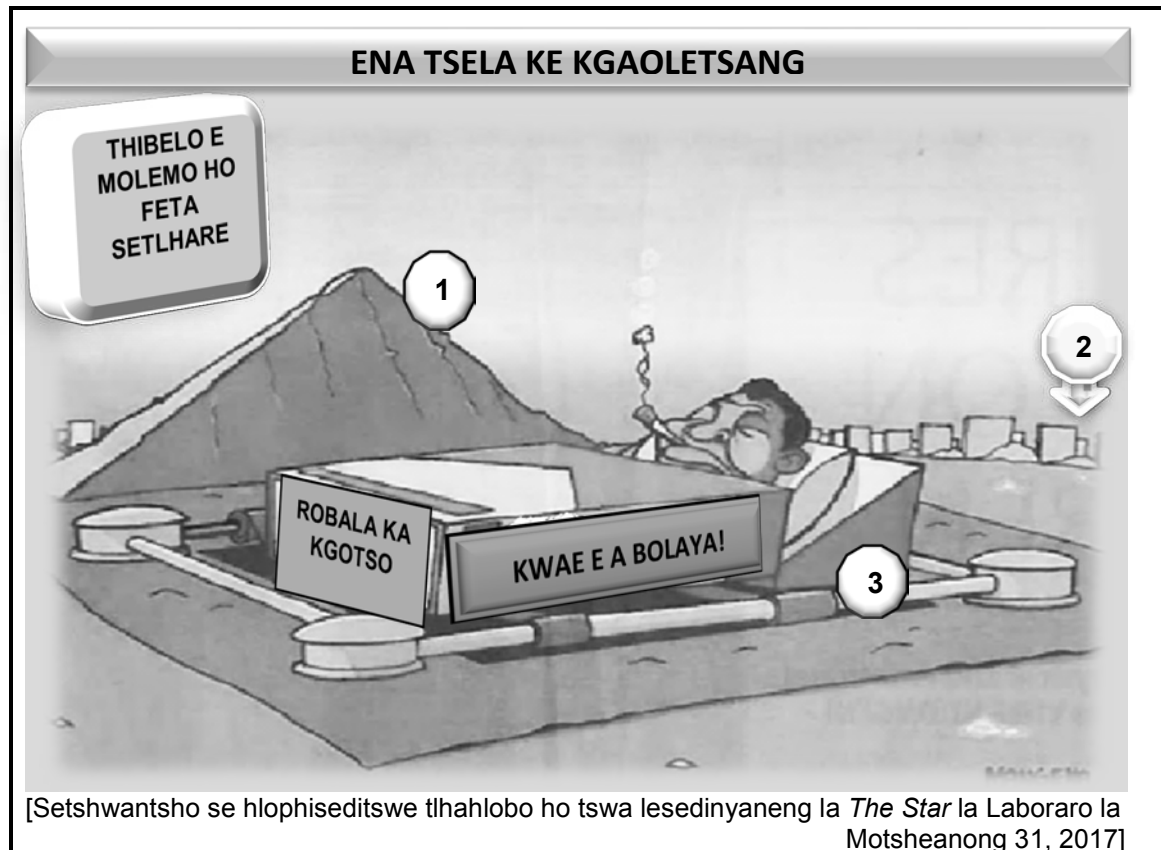
POTLAKA! ETSWE KWEKWE YA MORAO E TLOHA LE SEPOLO
Dithuto tse fumanehang ke tsa kgwebo le khomputara.
Bakeng sa tlhahisoleding etela ditsheng tsa rona: Boksburg, Qwaqwa, Pretoria le Matatiele kapa o ikopanye le rona dinomorong tsena 086 2323 4444
Etela leqephe la rona la websaete la www.oxbridgeacademy.co.za.

[E qotsitswe, ya fetolelwa le ho lokisetwa tlhahlobo ho tswa makasineng wa *Drum*, Phato 2016:35]

- 3.1 Ke eng seo Oxbridge Academy e se bapatsang ka tema ee? (1)
 - 3.2 Setsha see sa thuto se nehelana ka dithuto dife tse pedi? Fana ka thuto e le nngwe feela. (1)
 - 3.3 Molaetsa wa papatso ee ke ofe? (2)
 - 3.4 Na ho ithuta o le lapeng ho tla o thusa ho boloka tjhelete? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
 - 3.5 Mantswe aa, 'KWEKWE YA MORAO E TLOHA LE SEPOLO' a na le tshusumetso efe ho baithuti ba habilweng? (2)
 - 3.6 Bontsha kamoo kgethollo e hlahellang kateng papatsong ena. Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- [10]**

POTSO YA 4: KHATHUNU

Bala le ho boha tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

TEMA YA B

- 4.1 Karolo e nomorilweng 1 e emetse eng ho ya ka kutlwisiso ya hao? (1)
- 4.2 Hlalosa tomatso e iponahatsang khathunung ena. (2)
- 4.3 Setshwantshisi se tshwantshisa eng ka karolo e nomorilweng 2? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 4.4 Manolla kamoo mantswe ana robala ka kgotso a matlafatsang molaetsa wa khathunu ena kateng. (3)
- 4.5 Mantswe aa 'ENA TSELA KE E KGAOLETSANG' a tiisa ntlha efe e hlokolosi ya tema ee? (2)

[10]

POTSO YA 5: TEMA YA PROSA

Bala tema ena e be o araba dipotso tse botsitsweng hodimo yona.

TEMA YA F

1	Ke ne ke le dilemo tse supileng, mme ke le sehlopheng sa bobedi sekolong se tlase. Mohlang oo ha re fihla lapeng le kgaitsemi Disebo re tswa sekolong, re ile ra fumana ho le moferefereng lapeng leso. Ho ne ho phethesela lapeng, mme ho se ngwana e motle. Ka tlong ho ne ho utlwahala lerata la diboko tse hlabang hodimo tsa bomme, tseo hara tsona ke ileng ka tseba lentswe la mme. Bontate bona ba ne ba dutse kantle ba honothela fatshe.	5
2	Nkgono Matshola o ile a nthibela ho kena ka tlong. Ka ema mme ka tonela nkgono mahlo jwalo ka sephoko. Nkgono a re; 'Mohlophahi ngwanaka o se o le monna kajeno. O lokela ho ema senna. O tsebe hore mmao o se a tshepetse ho wena ha e le moo ntatao a se a hlokahele.'	10
3	Ke ile ka makalla nkgono haholo hobane nna ke ne ke le monyane ho kgaitsemi ya ka Disebo. Ka ipotsa hore yena ke ka lebaka la eng nkgono a sa mo thibela ho kena ka tlong. Kelellong ya ka ho ne ho duma taba ya hore lapeng moo ho tlo hlajwa nku jwalo ka ha e le mona ho thwe ntate o se a hlokahele.	

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa bukeng ya *Tshiu tseo*, KPD Maphalla, 1982:3]

- 5.1 Bohlokwa ba phethaphetho e bopijwang ke mantswe a ntshofaditsweng polelong e latelang ke bofe?
Ho ne **ho phethesela** lapeng, mme **ho se ngwana e motle**. (2)
- 5.2 Ketso ya nkgono Matshola ya ho thibela Mohlophahi ho kena ka tlong e re totobaletsa eng ho ya ka setso sa Basotho? Qotsa polelo e tshehetsang karabo ya hao ho tswa seratswaneng sa bobedi. (3)
- 5.3 E be tshebediso ya mantswe aa a nkgono 'mmao' le 'ntatao' moleng wa 10 e nepahetse? (2)
- 5.4 Tshwantshanyo e moleng wa 8 e re bolella eng ka maikutlo a Mohlophahi? (1)
- 5.5 Hobaneng mongodi a sebedisitse lentswe 'duma' polelong e latelang:
Kelellong ya ka ho ne ho **duma** taba ya hore lapeng moo ho tlo hlajwa nku. (2)
[10]
- MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30**
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70